

Eckhardt Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon.
Budapest, Franklin-Társulat. 8-r 223 l.

A bécsi levéltárak egy idő óta valósággal ontják a történelmi megismerés kincseit s ezeknek a kincseknek a ragyogása szint hoz a schémákká szürkült kortörténeti képekbe. Talán nem is egészen véletlen, hogy a fiatal nemzedék irodalomtudósainak «szellemtörténeti» iránya egybeesik a levéltári kincsesbarlang megnyílásával. Eckhardt munkája a műfajnak legértékesebb alkotása. Úgyzólván alig érint nagyobb jelentőségű, klasszikus írókat és irodalmi eseményeket: a magyar történelem sorsdöntő korszakáról s a nemzeti érzés kialakulásáról mond el új és tanulságoktól duzzadó dolgokat. Szorosabban véve irodalomtörténeti vonatkozása az, hogy a történelem alakulását nem materiális szükségességek, hanem *irodalmilag* formálódó és terjedő eszmék használatával magyarázza. Ennek a rokonszenves felfogásnak kristályosan átlátszó példájául kínálkozik a francia forradalom eszméinek elterjedése, mert, mint Eckhardt helyesen mutatja ki, ezek az eszmék megvesztegetően világosaknak, evidenseknek látszottak és mindenki b könnyen tudatosakká válhattak.

A valóságban persze egészen más a helyzet. A «Credo, quia absurdum» tételének visszája is igaz: «minden gyanus, ami nagyon egyszerűnek látszik», s aligha volt a világon naivabb, gyakorlatlanabb és ábrándosabban optimista gyülekezet, mint a «felvilágosult» filozófusok, a «józan ész» hívei, akik a forradalmat akarva-nemakarva előkészítették. Ma még nagyon kevés idő választ el bennünket a francia forradalomtól s így nem tudjuk mindenki megelégedésére eldönteni, hogy ez a felvilágosodás valóban a fény felé való lépés volt-e vagy egy — minden más tekintetben elismerten dekadens — korszak betegségi tünete. De ha ezt a kérdést függőben hagyjuk is, akkor sem zárkozhattunk el annak a megállapításától, hogy a francia enciklopedisták époly következetlenek voltak, mint azok a buzgó és enyhén komikus magyar «jakobinusok», akikről olyan finom jellemképet fest a szerző. Igen, mert a rendszer tulságosan «evidens» volt ahhoz, hogy a jelszavak alatt mélység lappanghasson s mélység nélkül nincs igazi következetesség. Rousseau a *Hadi-foglyok* c. primitív vígjátékában milyen háborítatlan lelkiismerettel fitymálja le a magyar vidéki földesurat, pedig az közelebbi rokonságot tarthatna a «természetes ember» ideáljával, mint az a finomkodó francia tiszteteske, aki «királya» nevére esküszik és az embert az úri modor mértékével méri! S azok a magyar szövegű *Marseillaise*-ek, amelyeket Eckhardt és mások megmentettek a történelemnek, mind az eszmék és eszmények tragikomikus zürzavaráról beszélnek s szerzőnk könyvének egyik leszűrődő tanulsága az, hogy a magyarok többé-kevésbé félreértették a francia forradalom eszméit, s csak mert ezt tették, azért válhatott a forradalmi ideológia itt-ott ösztönzővé a nemzeti élet ujjiábreztésében. Igaz, hogy a francia szociológusok újabb megállapításai szerint a francia forradalom még bourgeois-forradalom volt, de azért e mellett a megállapítás mellett is érdemes leszögezni Eckhardt-tal a magyar reformkornak azt a jellegzetes furcsaságát, hogy ez a kor a *nemesség forradalmát* érte meg a főnemesség és a jobbgátság ellen.

Régi meggyőződés — aminek Petőfivel, a 49-es jersey-i emigránsokkal, s majd Jókaival kapcsolatban igyekeztem vagy igyekezni fogok han-

got adni — az, hogy a francia felvilágosodás, ill. forradalom eszméinek átvételére a magyarság egyrészt kedvező, másrészt teljesen alkalmatlan helyzetben volt. Míg az osztrák elnyomatás nálunk különösen rokonszenvenné tette a «szabadulás», a «szabadság» eszméjének minden elképzelhető formáját és eszközt, mert nálunk nem nemzeti király ült a trónon, mint a franciáknál, viszont a közös nemzeti baj összébb kovácsolta a társadalmi osztályokat s az osztályharcot nálunk jóval később is a semmiből kellett megteremteniök az agitátoroknak. Az a körülmény, hogy Magyarországon a kereszténység minden nagyobb jelentőségű árnyalata megvolt s hol nemes, hol erőszakos fegyverekkel versengett egymással, szinte eleve kizárta az elközömbösödésnek azt a porhanyós talaját, amely a nantesi ediktum visszavonása után keletkezett és amelyben kedvükre virulhattak a vallási közömbösség, helyesebben az egyházak ellen való türelmetlenség dudvái. Egyébként a francia forradalom első napjaiban a francia papság époly derekasan és hazafiasan viselte magát, mint a magyar papság, amely mindig tökéletes lelki közösségben élt a világi magyarsággal. Olyankor tehát, amikor a francia szellem tetszetős formuláit átveszik a magyar írók, ezt legtöbbször a gyermek szent ártatlanságában cselekszik s kötényükben rózsává válnak a kenyerék, mint Szent Erzsébetében. Így szigetelődik kuriózzummá az éretlen *Pucelle* fordítása, aminek jelentőségét alig érthette meg magyar ember, s a *Henriade*-fordítók, a forradalmi kiáltvány kommentátorai szószerint, eszményi értelemben vették a hamis Voltaire és a guillotine árnyékában szavaló Robespierre mondatait. — Petőfi nagy embernek tartotta Béranger-t s leborult előtte, mert a maga nagy lelkének képét látta benne, mint valami folyó tükrében — pedig a folyó sekély volt és méltatlan hozzá. A mi magyar utópistáink utánozták és megbámulták a franciákat, de aztán — tudunkon kívül — átalakították őket a maguk képére s így lett — vagy lehetett volna — 1848-ban gyakorlatilag is életképes, ideális alkotmányunk: a franciák négy forradalom után is vajon eljutottak-e ehhez hasonló értékű és komolyságú nyugvóponthoz?

Mindegy: a francia felvilágosodás, ha kerülő úton is, hozzásegített bennünket gyorsabb tempóju reformmozgalmakhoz s ez politikai jelentősége. De vallási téren gyöngítő, nyugtalanító és a mi ideológiánkkal merőben ellentétes eszméinek semmi «enyhítő körülményét» nem látjuk, s így az a visszahatás, amely katolikus és protestáns részről egyaránt megindult s amelynek szerzőnk nagy éleslátásra valló fejezeteket szentel, mindenképen jogosult volt.

Mint ez a pár gondolat sor is mutatja, Eckhardt könyvéről sokkal hálásabb dolog ismertetést írni, mint «kritikát»; s a legkönnyebb átengedni magunkat a sokrétűen feltáruló, színesebb, mert dokumentáltabb világ gondolatébresztő hatásának. Bessenyeiről, a *Contrat social*ról írt tanulmányai után biztosan remélhető, hogy szerzőnk szellemtörténeti kutatásait hasonló szorgalommal, keretező rendszerességgel és általánosító tehetséggel folytatja.

HANKISS JÁNOS.